

מיון ומפתחות בספריות ישיבתיות: ניתוח השיטות מקורותיהן והתפתחותן / נחום זיטר

תקציר עברי :

קיומן של ישיבות להשכלה תורנית גבוהה במהלך מאות שנים יצר דפוסים אופייניים לפעילותן הפנימית. אחד ממאפייניה הבולטים של ישיבה הוא קיומה של ספריה המחזיקה פריטים התומכים בלימוד השוטף. גודלן של ספריות אלו עשוי לנוע ממספר מאות ספרים ועד עשרות אלפים. בשנים האחרונות ניכרת מגמת גידול מואץ בספריות, עקב הוזלת מחירים, שינוי דפוסי מימון ורכש וריבוי ספרים חדשים ומהדורות חדשות לספרות התורנית הקלאסית.

אוסף הספרים כולל פריטים בתחומי הספרות התורנית בעיקר, באשר ספריות מסוימות כוללות רכיב מצומצם של ספרות מחקר בנושאים התומכים בלמידה התורנית. בספריות ישיבתיות ניתן לזהות מספר מאפיינים של "הספריה המיוחדת" כגון מטרת הספריה - תמיכה בפעילות המוסרית, קהל יעד מובנה, אוסף המרוכז תחומי הליבה של המוסד ועוד. בהתאם לכך במהלך המחקר ההתייחסות לספריה הישיבתית תהיה בשל ספריה מיוחדת.

בספריות אלו מכלול הפעולות הספרניות - רכש, קטלוג, מיון וכדומה - נעשים לרוב על ידי תלמידי או אברכי המוסד. יתכן והיעדרותם של ספרנים מקצועיים העוסקים בספריות אלו הינו אחד הגורמים למחסור במחקרים אודות ספריות אלו, בייחוד אודות סידרם הפנייני ודפוסי איחור המידע שבהם.

איתור נושאי מבוצע בספריות באמצעות שבי כלים מרכזיים: מיון פיזי ומפתוח מילולי. ספריות רבות בעולם ובישראל נוטות להסתמך על שיטות מיון ומפתוח מוכרות המותאמות לקשת רחבה של מוסדות. אולם בספריות ישיבתיות קיימים מאפיינים שונים העשויים להשפיע על הטמעתם של שיטות מבחוף והנותנות קדימות לשיטות המפותחות באופן מקומי.

מחקר זה נועד לבחון את יישומם של שני כלים אלו בספריות ישיבתיות והוא חולק לשני חלקים מרכזיים: בחינת תהליך המיון וניתוח ופרשנות טבלאות המיון. החלק הראשון נבחן בעיקרו באמצעות כלים של מחקר איכותני המבוטא בראיונות עומק עם ספרני המוסדות שנבחרו. החלק השני כלל ניתוח של טבלאות המיון, כימות הממצאים והשוראתם למדדים שונים. ההשוואות כללו השוואה פנימית בין מגזרי ישיבות שונים וכן בינם לבין שיטות מיון ומפתוח כלליות. בפירושים הממצאים נסתייעתי גם בתשובותיהם של הספרנים בראיונות.

בבחינת תהליך המיון הורגשו התחומים הבאים: זהות הממיינים, מקורן של שיטות המיון ודפוסי התפתחותן. בד בבד נבדקה: לידת כניסתן של שיטות מפתוח מילולי לשימוש בספריות תורניות. ניתוח טבלת המיון התמקד בזיהוי מאפיינים יגזונינו. כגון קביעת סדר המקצועות, שיוכן של נושאי משנה למקצועות הראשיים ומידת התפרטות נושא המשנה. ביחס לכל אלו הושאו שיטות בין המגזרים וכן בין המיון הישיבתי בכלל לבין שיטות אחרות בתחומי היהדות.

בנוסף נבדקו שיטות הנוטציה הנהוגות בישיבות וקיומן של הבדל מהותי בין שיטות נוטציה שונות. במהלך המחקר הממצאים כיוונו גם לבדיקת ההתייחסות לאיתור נושאי בישיבות בכלל וכן למידת יכולת זיהוי מחברים וכותרים בישיבות.

המחקר כלל עשרים ושמונה ספריות מאזור גוש דן, ירושלים ויישוכים שונים, בעיקר באזור השפלה וגוש עציון. בניגוד לחששות מסוימים, הספרנים גילו עניין רב במחקר ואף בקשו את הערכת שיטותיהם מול שיטות אחרות.

הממצאים העיקריים הראו שיש שני שלבים בהתפתחות ספריות ישיבתיות: בית המדרש ו"אוצר ספרים". המיון בשלב הראשון הוא פשוט יחסית ונהיה מפותח יותר עם המעבר לחדר נפרד. כמו כן, למרות שבכל שלבי המיון הישיבתי המיון הושפע מצורת הלימוד. תופעה זו מודגשת בבית המדרש, שם ספרים רבים מוינו בהתאם לאופן הלימוד בהם השונה מהמיון המתאים על פי צורת ותוכן החיבור. בספריה תכונה זו בלטה בעיקר ברמה של שיוך תתי-נושאים וחלוקתם ולא ברמת ספר בודד.

כפי ששוער, רובן הגדול של השיטות פותחו באופן מקומי, המגביר את משמעות ניתוח שיטות המיון. אולם בניגוד למיון נושאי. בו הגיעו לפירוט נרחב, מפתוח מילולי נמצא במוסדות בודדים ואף בהם (למעט אחד) הוא רק בראשית התפתחותו. נותחו מאפיינים העשירים להיות הגורמים לתופעות אלו.

הניתוח של שיטות המיון העלה ממצאים רבים, שחלקם אששו וחלקם סתרו את השערות המחקר. בין הממצאים העיקריים היו הבחנה משמעותית בין שיטות (21%) שקבעו נוטציה לכל נושא ונושא בניגוד לשיטות (79%) שרק רשמו מספר לכל מדף. הבחנה זו נמצאה לגבי איכות המיון במספר מדדים.

על אף שלא ניתן לקבוע סדר מקצועות אחיד לכל הישיבות, רוב השיטות כלולות בשני סדרים, האחד שמרגיש את הפן הלימודי והשני שמרגיש את הפן האידיאולוגי/השקפתי. כמו כן נמצא שחלק מנושאי המשנה שויכו למקצועות ראשיים בלתי אופייניים לשיטות מיון יהדות. המניע למיון זה הוא בכדי להתאים לדפוסי הלימוד. בחינת מספר חלוקות המשנה וצורת התפיסות המיון הצלה שלמרות שהישיבות אחידות בצורת חלוקת הנושאים, קיימים הבדלים משמעותיים במידת הפירוט.

הניתוח שהראה את הממצאים הבולטים ביותר הם כמות ותצורת חלוקות המשנה. ניתוח זה אפשר את הצגת התחומים בהם ספרני הישיבות ראו צורך בהרחבה מיוחדת ומאידך את המקצועות בהם צרכי הלימוד אפשרו הסתפקות במיון פשוט יותר. נבדקה גם האפשרות לקשר בין מגזרים שונים ורמת הפירוט בתחומים המזוהים אתם ואובחנו הבדלים בין המקצועות העיקריים בשיטה (ביחס לכמותם באוסף) לבין מקצועות קטנים יותר, בהם נמצאו מתאמים בולטים יותר בין השיטות.

השוואתם של שיטות המיון, פנימית וכלפי חוץ, נעשתה באמצעות מגוון הפרמטרים שהוצגו. בלשו במיוחד ההבדלים בין ישיבות הסדר למוסדות ממגורים אחרים שנתגלו ברבים מהמדדים שנקבעו. לגבי ההשוואה לשיטות כלליות הוצגו תוצאות שונות המבליטות את הדמיון והשוני בין שיטות אלך לשיטות ישיבתיות. בנוסף, הובלטה ההטרונגיות הרבה בתוך שיטות מיון יהדות שונות ובמקביל לכך את הצורך בהתאמת המיון למגזר ולמוסד המתאימים.

מעבר לתרומת המחקר להבנתן של שיטות הפועלות בישיבות, המחקר עשוי לתרום לתחומים רחבים יותר. ראשית, היות ושיטות אלו מפותחות באופן מקומי ניתן להשליך מהם על דפוסי חשיבה מיונית ופיתוחן של שיטות מיון בכלל. המחקר גם הבליט את הקשר בין נוטציה לאיכות המיון, ויש צורך בהבנת ההשפעה ההדדית של שני גורמים אלו. בנוסף, הממצאים העלו קשר חשוב בין דפוסי הלימוד לבין שיטות המיון המקומיות. לאור זאת, ניתן להסתייע בבחינת שיטות

מיון יהדות בכדי להבין דפוסי לימוד ובהרחבה לנתח דפוסי לימוד אחרים בכדי לפתח שיטות מיון ותאמות למוסדות בהם הספרייה תומכת בשיטות לימוד מובנות.

מספר מיון בספרייה:

A017 זיט.מי תשע"א

מספר מערכת:

001203618